

מסכת נזיר, פרק רביעי 'מי שאמר' (כד-כו)

הערות ובאורים בפשט

(כה.) 'אי לא קרא הוה אמינא וולד חטאת בכל מקום וולדי קדשים בבית הבחירה' – יש לבאר מה סברה יש באותו 'הוה אמינא', אם דינם למיתה, למה יעלם כדי שימותו בירושלים דוקא? יש לומר שהצריכה התורה להעלותם, שאם היה דינם למות בשאר מקומות, יבואו אנשים לטעות בהם שאינם קדשים, שלכן מניחים אותם למות, ויבואו להשתמש בהם ולנהוג בהם כחולין, וכדי שידעו הכל שקדשים הם, הצריכם הכתוב להעלותם לירושלים. (רבינו פרץ)

(כה:) 'רבי עקיבא אומר אינו צריך, הרי הוא אומר "אשם הוא" – בהווייתו יהא. למה לי קרא... הכי נמי, וכי אתא קרא לדרב, דאמר רב הונא...' – התוספות (בד"ה רבי) עמדו על כך, מהו שאמר רבי עקיבא 'אינו צריך', הרי גם ר"ע לא דרש מ'הוא' אלא לכדרב הונא אמר רב, ואם כן דרשת רבי ישמעאל מ'רק' צריכה וצריכה, לאיסור עשה בהקרבתם? וכתבו שר"ע סבר שלדעת רבי ישמעאל לא התקבלה הלכה זו של חמש חטאות המתות ולכן הקשה עליו, אך באמת אף לר"י ישנה הלכה זו. הגאון רבי מאיר שמחה מדווינסק (בחידושו על הש"ס) פירש בדרך אחרת: כיון שללא ניתוק לרעה פסול, מדרב הונא אמר רב, שוב כלול הדבר, לדעת רבי עקיבא, באזהרה הכללית של 'מחוסר זמן' שאסור בהקרבה משום לאו הבא מכלל עשה (ע' חולין פא), ועל זה לא צריך קרא. ולא טעה חלילה בדברי רבי ישמעאל.

(כה-כו) 'אמר מר הלכה היא בנזיר. ותו ליכא... תנא נזיר וחייבי קניין דדמו ליה' – משמע שכל הקושיא נסבה רק על רבי יוחנן, והלא גם על ריש לקיש קשה, שהרי הוא למד מ'לכל נזריהם ולכל נדבותם', ואם כן, דוקא בנזירות הבאה בנדר נאמרה הלכה זו, לא בקניי חובה? ויש שכתבו שאכן ריש לקיש קיבל מרבתי שברייאתא זו חולקת על תנא דמתניתין (רבינו פרץ, וע' ב'ארוי הלבנון' (לעיל כה). שהקשה ע"ז. וב'מרומי שדה' גם הוא עמד על דברי הגמרא, ויישב עפ"י מה שהסביר שיטת הרמב"ם, ע"ש. ואף בכתבים המיוחסים לגר"ז מבריסק העיר על כך, ונשאר ב'צריך עיון'. וצ"ב למה לא תירצו שלר"ל לאחר שלמדנו בנזיר, ילפינן לכל מעות הסתומין, שאין עירוב דמי החטאת מונעים מלהביאם לנדבה).

(כו.) 'אמר רבא: הא דאמרן מעות סתומין יפלו לנדבה, אם נפלה דמי חטאת מביניהן – הרי הן כמפורשין' – מפשטות הלשון משמע, וכן פירש המפרש, שאפילו נפלו המעות מעצמן, כשיעור דמי חטאת, הרי הדמים הנשארים נעשו כמפורשין. וצריך באור בטעם דין זה. ואמנם הרמב"ם השמיט הלכה זו, והביא (בהל' נזירות טו), רק את דברי הברייתא דלהלן, באומר 'אלו לחטאתי והשאר לשאר נזירותי'. ופירש ה'לחם משנה' שלדעת הרמב"ם גם כוונת רבא אינה אלא בכגון שפירש. (וכן משמע בפירוש הרא"ש. ואף בדברי התוס' יש לפרש כן – ע' בפירוש 'ארוי הלבנון'). ובזה גם מובן מהו ה'תניא כוותיה דרבא', שלפירוש הראשון קשה, מהי הראיה מהברייתא לעיקר חידושו של רבא שאפילו בנפרדו המעות ללא מעצמן נעשו כמפורשין. וכמו שהקשה התוס' רי"ד.

הגאון ר"מ פוזנר (ב'בית מאיר') נקט כפירוש הראשון, ואכן תמה על טעם הדין. ורצה תחילה לומר שטעמו של רבא, שכיון שדמי החטאת המעורבים, הינם מיעוט כנגד שאר הדמים, מן התורה יש כאן דין ביטול ברוב, אלא שמדרבנן מעות אינן בטלות ברוב, שדבר חשוב אינו בטל. ולכן אם נפלו, תולים באותו מיעוט האסור שהוא זה שפרש, כדין תערובת האסורה מדרבנן, לכמה שיטות (י"ד קי). אמנם דחה הסבר זה, שדין ביטול אינו קיים כאן כל עיקר. שאין ביטול ברוב אלא בשני

דברים שהיו ניכרים כל אחד בפני עצמו, והתערבו, או שחל על כל אחד שם בפני עצמו, אבל כאן שמעולם לא היה שם 'חטאת' או 'עולה' מסוימים, אלא שמעיקרא הכל סתום ועומד להתברר בעתיד, בכגון דא לא נאמר דין ביטול. והסיק 'וגוף טעמו דרבא בעניונו נעלם מאתי, עד כי יאיר ד' עיני'.

(כו:) 'אלו לחטאתי והשאר לשאר נזירותי, דמי חטאת ילכו לים המלח והשאר יביא חציו לעולה וחציו לשלמים...' – התוספות כתבו שאין להם תקנה אלא על ידי חילול המעות על שתי בהמות, לעולה ולשלמים. אולם מפשטות דברי הרמב"ם נראה שקונים במחצית מן המעות קרבן לעולה ומחציתם – לשלמים. ונראה שטעמו מדין 'ברירה', שהוברר עתה כשלוקח, שהן אותן המעות המיועדות לקרבן זה. אך כל זה בשלא הוכרו מעולם, אבל מעות מפורשין שהתערבו אחר כך, אין לומר בזה ברירה, כמו שכתבו התוס' בכמה מקומות (ע' סוטה יח.). וכן משמע חילוק זה ברמב"ם. (בית מאיר. ונראה שאף אם אין ברירה, אפשר להביא מהם קרבנות לדעת הרמב"ם, ככל דין הקדש סתומין בעודו חי, שביד האדם לפרש ולברר הקדשו, אף כאשר מת, סובר הרמב"ם שדין זה עדיין קיים. וכ"כ בחי' הגרי"ז.) והתוספות שהצריכו חילול, משום שסוברים להלכה שאין ברירה בדאורייתא. אך צריך עיון לפי זה, מדוע אין מעילה במקצתן, הלא כל מטבע מעורבת בעולה ושלמים? וצריך לדחוק, שודאי אין דעת האדם שכל מטבע יהא חציו עולה וחציו שלמים, שאין דרך לישא וליתן במחצית המטבעות, אלא יש כאן מטבעות שכולם עולה ושכולם שלמים, רק אין מבורר מה הם. (בית מאיר)

(כו:) 'אלו לעולתי והשאר לשאר נזירותי, דמי עולה יביאו עולה ומועלין בהן, והשאר יפלו לנדבה ומועלין בכולן ואין מועלין במקצתן' – הגר"א גרס כגרסת התוספתא: 'ומועלין בהן' סתם, ללא חילוק בין כולן למקצתן, ואכן הקשה הר"ם בתוספות מדוע אין מעילה במקצתן, הרי המעות כולן דינן לנדבה, לעולה? 'וצריך לומר' – כתבו התוס' – שעד שעת הקרבה שמקריבו לעולה, לא יצאו עדיין משם שלמים שהיה עליהם עד עתה. יש שכתבו שדין זה, 'ומועלין בכולן...', אינו מתייחס למקרה שהנזיר מת, אלא מדובר בעודו חי, שאין דינן לנדבה, אלא לחטאת ולשלמים. (הנצי"ב בחידושו, ע"ש. וכן נראה שפירש הרמב"ם – כתבים המיוחסים לגרי"ז, מהדו' ב. וע' ב'מפרש' ובהגהת ר"ב רנשבורג.) הסבר אחר כתב ב'אור שמח' (הל' מעילה ה,ו) וכיוון לדבריו הגרי"ק זצ"ל (ב'גליונות קהלות יעקב'), על פי שיטת כמה ראשונים (הרמב"ן, בבא בתרא עט; תורי"ד) שאם כי 'חצר' קונה להקדש, אין דין מעילה אלא בהקדשה שנעשית על ידי אדם ולא שנעשתה מאליה, שכן כתיב 'את קדשי בני ישראל'. אף כאן, האדם שהקדיש בפיו, לא הקדיש אלא לשלמים, ובשלמים אין מעילה לפני זריקת הדם, שאינם בכלל 'קדשי ה', ולכך, אפילו כשמיד שמת נהפך דינם להיות עולה, קדושה זו החמורה, אין האדם עשאה, ומפני כך אין בה דין מעילה. (אם כי יש לדון בזה, כיון שקדושה זו באה כתוצאה מקדושת שלמים שנעשתה בפה – הגרי"ק שם.)

ליקוטים מפוסקים אחרונים

קימצה מעיסתה – למי שייך אותו חיסכון?

(כד:) 'היא מנא לה, האמרת מה שקנתה אשה קנה בעלה? אמר רב פפא: שקמצתה מעיסתה. איבעית אימא...' – התוספות הקשו על תירוץ 'שקמצתה מעיסתה', הלא אמרנו במקום אחר (כתובות נט.) 'מותר מזונות – לבעל? ותירצו בשתי פנים: תירוץ ראשון, שכאן

מדובר כשאמר לה בהסכמתה 'צאי מעשה ידיך למוזנותיך', כי אז ודאי מותר מוזנותיה לעצמה. ותירוך שני, בשם הר"ם: שם מדובר כגון שקצבו לה סכום למוזנות הדרושים לה והוזלו המוזנות, בזה המותר חוזר לבעל, אבל אם קימצה וצמצמה אכילתה, אותו מותר ודאי שלה הוא. אין הדבר ברור אם התירוך הראשון חולק על חילוקו של הר"ם, וסובר שבכל מקרה המותר שייך לבעל. ואפילו לתירוך הר"ם, אפשר שכל דבריו אינם אלא לתירוך הראשון שבגמרא, אבל לאיבעית אימא, אין צורך בחילוק זה. (באגרות משה אה"ע ח"א קו צידד שיש מחלוקת בדבר. אולם יש שדייקו מלשון התוס' 'דההוא מותר' ודאי דידה' שכתבו כן מצד הסברה ואין חולק בדבר לשיטתם – נוב"י קו"א פ ועוד). ו'המפרש' כאן כתב להדיא שלפי התירוך השני שבגמרא, יש לומר שהמקצת מעיסתה – הקימוץ לבעל. וכן דייקו מסתימת הפוסקים שלא חילקו בין מותר של הוזלה למותר של קימוץ, ואף הרמב"ם לא הביא אלא את האיבעית אימא והשמיט אוקימתא ד'קימצה מעיסתה' (ע' בני אהובה' – אישות יח"ד; בית מאיר אה"ע ע; אג"מ שם; שבט הלוי ח"ו רכד, ד). אולם הר"ן (בנדרים פת). פסק להדיא שהמקצת מעיסתה – לעצמה. וכן פסק הגאון רבי יחזקאל לנדוי מפראג (שם וב'דגול מרבבה' אה"ע ע, וכן הובאה דעתו בתשובה מאהבה' (מאת תלמידו) – מובא בפ"ת שם). יש מי שחידש, והביא ראיות לדבר, ששאלה זו תלויה בדין 'העדפה על ידי הדחק' – היינו, אשה שדחקה עצמה והעדיפה במעשה ידיה, שנחלקו הפוסקים אם אותה העדפה שייכת לה או לבעל. אף כאן, זה שחסכה וצימצמה עצמה והותירה. נחשבת לרווח שהרויחה על ידי הדחק. וכמה נפקותות בחידוש זה: א. לפי זה אינה זוכה מדין 'ודאי', כי הרי נחלקו הפוסקים בדין 'העדפה ע"י הדחק', אלא שאי אפשר להוציא ממנה מפני הספק. ונפקא מינה לתפיסה וכו' (וכ"כ הב"מ שדין זה תלוי בשיטות הראשונים, ומועילה תפיסה, ש"ל קים לי כשיטת הר"ן והר"ם. וזה שלא כהנוב"י שכתב שדין ודאי הוא ולא ספק). ב. לפי הסבר זה, יש לבעל זכות אכילת פירות מאותו ממון, כדין העדפה ע"י הדחק, ואינה רשאית למכרו, כל עוד היא תחתיו. והגם שבר"ן בנדרים מוכח שסובר שאין לבעל שום זכות באותו קימוץ (ואולי אף סובר כן בהעדפה ע"י הדחק, שאין לבעל פירות), אפשר שהתוס' כאן אינם סוברים כן, אך כך נראה לפסוק להלכה. (אגרות משה אה"ע ח"א קו. בעצם ההשוואה בין הדינים כבר קדמו בבית מאיר' (אה"ע פ,א), אלא שדעתו לאידך גיסא, שמפירש"י והר"ן משמע שלגמרי הם שלה, ומזה יש ללמוד שלשיטתם גם הדין כן בהעדפה שעל ידי הדחק, שהיא שלה לגמרי).

(וב'אור שמח' (אישות יח"ד) כתב לתלות שאלה זו בטעם שמציאת האשה לבעלה, שלתלמוד דידן שתקנו כן משום איבה, כאן לא שייך איבה, כמובן. ולהטעם המובא בירושלמי, שחששו שאשה תבריה נכסים ותאמר 'מציאה מצאתי', אף כאן קיים אותו חשש, שתאמר 'קמצתי מעיסתי'). וכן פסק הגאון רבי יוסף חיים מבגדאד (שו"ת רב פעלים ח"ב לב), באשה שנתן לה בעלה מעות למוזנותיה, והיתה אוכלת משולחן אביה, וחסכה אותו ממון לעצמה – אין להוציא מידה, ויכולה היא לתתו לצדקה, ואין זכות לבעל לעכבה.

הגאון ר"י מליסא בספר 'בית יעקב' (הל' כתובות ע, ג) חידש, שכל זה אמור במוזנות הקצובים לאשה (במשנת כתובות סד), שאין פוחתין מהם לעולם, אבל בעשירות, שחייב הבעל לזון כפי כבודה, אם חסכה וקימצה, חוזר אותו מותר לבעל, שהרי היא כמי שויתרה על כבודה, וכאילו נתן לה יותר מן הראוי. ובאג"מ הקשה כמה קושיות על דבריו, והסיק שאין לסמוך ע"ז לדינא, להוציא ממנה ממון.

וב'אגרות משה' שם הוסיף לחדש, שלא רק בשחסכה ממוזנותיה, אלא אפילו חסכה ממוזנות שאר בני הבית, לא מיבעיא ממוזנות הילדים הקטנים מגיל שש שנים, שחיוב מוזנותם כלול במוזנותיה, אלא אפילו גדולים יותר, כל שדרים עמה יחד והאב זנם מרצונו, אם חסכה האם ממוזנותיהם – הרי המותר שייך לה, שכיון שדרים יחד עמה,

הרי מזונותיהם כלולים בחיוב מזונותיה, שלא גרע מדין 'ארחי ופרחי' הקבועים שם, שחייב הבעל לתת לאשה כדי לזונם. אולם מה שחסכה מדמי מזונות הבעל, אינו שייך לה, שאינה אלא כשליחה שלו, והמותר שלו. (ואין לומר שנהגו שאין הבעלים מקפידים על כך). וצריך על כן לנכות מחסכונו כפי חשבון, שאותו חלק יחסי בחסכון שנחסך ממזונות הבעל – שלו הוא. (אג"מ שם. בחידושו זה, שאף מזונות בני הבית הגדולים, כלולים בחיוב מזונות האשה, הולך לשיטתו במקום אחר (י"ד קמג), שאין לתת מזונות אלו מכספי מעשר כספים. והגר"ע יוסף שליט"א בשו"ת יחיה דעת (ח"ג עו, בהערה) חלק על חידושו זה, וכתב שאין מזונותם כלולים במזונות האשה).
ודברים אלו נכונים גם כשהאשה חסכה על ידי שטרחה ללכת למקום רחוק כדי להשיג מזונות בוול. שאף שאמרו שבהזלו המזונות – המותר של הבעל, כאמור, זה דוקא כשהזלו באותו מקום, אבל כשטרחה ללכת למקום אחר, נידון הדבר כהעדפה על ידי הדחק, וכמי שצימצמה עצמה מכדי שבעה. (שם. וכבר כתב כן בעל ה'הפלאה' – קונטרס אחרון זה, ה).

עזר מציון

(כד. – כה) 'דמי חטאת – ילכו לים המלח, לא נהנין ולא מועלין בהן' – כתבו התוספות שהאיסור להנות מאותן המעות, מדרבנן הוא. וכן כתב רש"י במקומות אחרים (להלן כח סע"ב; מנחות ד: תמורה כב), שחטאות המתות – אינם אסורים מדאורייתא. והסברא, שכל הקדש שכבר אינו עומד ליעודו, פקעה קדושתו (וכן שיטת רש"י בדין קדשים שמתו – שמוותרים מדאורייתא – ע' מעילה ג. וע' תוס' זבחים סט: שו"ת זרע אברהם ב, לו). וצריך לומר שסבורים שהלכה זו, ימותו או ילכו לים המלח, גדרה מצוה וחיוב אך אינה גורמת איסור הנאה, (ומצינו כיו"ב מח' הראשונים בדין שור הנסקל, אם אסור בהנאה מחיים). אולם יש חולקים שזה שאמרו שאסור מן התורה בהנאה – ע' תשובות הרי"ד י.
ויש שרצו לומר שחטאות המתות, לא רק שאינן אסורות מן התורה, דין 'חולין' עליהן, שאין בהן קדושה כלל. ופלפלו בזה האחרונים. יש מי שהקשה מדברי הגמרא להלן 'הוה אמינא הילכתא ואי אקריביה לא ליחייב עליה ולא כלום, קמ"ל קרא דאי מקריב ליה קאים עליה בעשה' – ואיך סלקא דעתין לפטור, הרי עובר הוא על שחיטת חולין בעזרה (שאסורה באיסור 'עשה' לדעת רבי ישמעאל עצמו – ע' חולין יז)? ושמא כוונת הגמרא לשאר עבודות מלבד השחיטה, שעליהן לא היה איסור עשה לולא הפסוק – פרי יצחק ח"ב לד. (ושמא י"ל שזה גופא התחדש בקרא, שמהלכה לבד הו"א דינו למיתה אך קדוש הוא, קמ"ל דכחולין דמי). וע"ע בכל זה: כס"מ הל' מעילה א, ו; אבן האול שם; מרומי שדה כאן; שו"ת ישועות מלכו י"ד עא; מקדש דוד יט, ט; אגרות משה או"ח ח"א נא, ב.

טעמים וענינים

שלמי הנזיר ולחמו

שלמי הנזיר, דמיון יש להם עם קרבן התודה; זמן אכילתם זהה – יום ולילה, שלא כשאר שלמים הנאכלים לשני ימים ולילה. וכן דומים בלחם הבא עמהם; וטעמו של דבר, הנזיר במלאת ימי נזירותו בטהרה, מביא קרבן שלמים לשמחה שהשלים את נדרו, ומודה לה' שעזרו להתקדש בנזירותו. (עפ"י ראב"ע והעמק דבר – נשא)
אלא שלא כבתודה, שיש בה ארבעים חלות, מארבעה סוגי לחם – חלות-חמץ,

חלות-מצה, רקיקין ורבוכה, אין הנזיר מביא אלא עשרים חלות, משני סוגים - חלות ורקיקין. (ע' רמב"ם הל' מצה"ק ט)
הלחם, המורה על קיום החיים ועל רווחתם, כמה סוגים יש בו: הרקיק הדק שאינו אלא משוח בשמן, מורה על חיי צמצום כדי הצורך בלבד. החלות של המצה מורים על חיי רווחה, הטבועים בגושפנקא של תלות בה' וחסיון בו (מצה). אמנם הסוג של 'מורבכת' העשיר בשמן, חסר בקרבן הנזיר. סוג זה מבטא את לחם הרווחה-היתרה והמלאכותית. הרווחה יתרה זו אינה כלולה עם המטרות הרגילות של האדם העובד את ה'; אין הנזיר נותן דעתו לעושר מופלג, ולכן אינו זקוק ללחם העשיר שהוכן באורח מלאכותי (עפ"י פירוש הרש"ד הירש זצ"ל - נשא, צו. וע"ע בהעמ"ד - נשא).

* *

כי יפלא - יפריש עצמו מן הבלי ותענוגות בני האדם. **לנדר נדר נזיר** - להיות נזיר ופרוש מן התענוגים המורגלים. **להזיר לה'** - להפריש עצמו מכל אלה למען יהיה כולו לה' להתעסק בתורתו וללכת בדרכיו ולדבקה בו. **מיין ושכר יזיר** - לא יסגף עצמו בצום שממעט במלאכת שמים, כדבריהם ז"ל, ולא יצער גופו במכות פרושים כמנהג צבועים, אבל יפריש עצמו מן היין, שבזה הוא ממעט את התאוה ומכניע יצרו ולא יתיש כחו בזה כלל. **תער לא יעבר על ראשו** - ובזה ישליך אחרי גוו כל מחשבת יופי ותקון שער. **קדוש יהיה** - נבדל מן התאוות החמריות. **קדוש הוא לה'** - יזכה לאור באור החיים ולהיות מוכן להבין ולהורות כראוי לקדושי הדור. ולזה נראה שכוין אלקנה באמרו 'אך יקים ה' את דברו', כלומר אני מסכים להדירו בנזיר ואיני מבקש מהא-ל ית' דבר אחר בעד הילד זולתי שיקם את דברו שיהיה קדוש לה'. (רבנו עובדיה ספורנו - נשא)